

Надія Алєндарь
канд. пед. наук, ст. викл.
кафедри педагогіки
Східноєвропейського національного
університету імені Лєси Українки

Соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку

Дослідження проблеми соціальної адаптації особистості на кожному віковому етапі її становлення актуальне, особливо актуалізується ця проблема, коли йдеться про соціальну адаптацію дітей дошкільного віку.

Метою статті – розкрити специфіку соціальної адаптації дошкільників, яка реалізується через розв'язання таких завдань: теоретичний аналіз досліджуваного поняття; визначення особливостей соціальної адаптації дітей дошкільного віку; з'ясування труднощів цього процесу й можливих дезадаптаційних явищ.

У висновках визначено основні шляхи соціальної адаптації дошкільників та її значення в їх особистісному становленні.

Ключові слова: соціалізація, адаптація, соціальна адаптація, діти дошкільного віку.

Надежда Алєндарь. Социальная адаптация детей старшего дошкольного возраста.

Исследование проблемы социальной адаптации личности на любом вековом этапе ее становления является актуальным, особенно актуализируется эта проблема, когда речь идет о социальной адаптации детей дошкольного возраста.

Целью статьи – раскрытие специфики социальной адаптации дошкольников, которая реализуется через решение заданий: теоретического анализа исследуемого понятия; определение особенностей социальной адаптации детей дошкольного возраста; выяснение трудностей этого процесса и возможных дезадаптационных явлений.

В выводах определены основные пути социальной адаптации дошкольников и ее значения в их личностном становлении.

Ключевые слова: социализация, адаптация, социальная адаптация, деть дошкольного возраста.

Nadia Alendar. Social Adaptation of Preschool Children

The investigation of the social adaptation of personality at any age group formation is important, especially this problem is actualizing when it comes to social adaptation of preschool age children.

The aim of the article is to outline the specifics of social adaptation of preschoolers, which can be implemented through solving *problems*: theoretical analysis of the studied concepts, definition the features of social adaptation of preschool age children; definition the difficulties of the process and possible phenomena of exclusion.

In conclusions it was defined the basic ways of social adaptation preschoolers and its importance in the development of their personality.

Keywords: socialization, adaptation, social adaptation, preschool children.

Постановка наукової проблеми та її значення. Швидкі соціальні зміни сьогодення, загострення багатьох проблем у суспільстві, у тому числі й у дошкільній освіті, поставили перед науковцями і практиками проблемні питання соціальної адаптації особистості в дошкільному дитинстві. Так, перед педагогікою стоять завдання, пов'язані з пошуками нових ефективних, дієвих механізмів соціальної адаптації дошкільників до життя в соціумі. Дуже важливим є вивчення умов і чинників, що сприяють ефективній соціальній адаптації, а також модифікація форм, методів і змісту навчально-виховної роботи на початковому етапі періоду адаптації дошкільнят до навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Аналіз сучасних досліджень у галузі дошкільної педагогіки (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, З. Борисова, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Оржеховська, І. Печенко, О. Половіна, Т. Поніманська, Н. Рогальська, та ін.) засвідчує інтенсивні пошуки науковців щодо оновлення змісту освіти й виховання дітей, реалізації особистісно орієнтованих технологій, організаційно-педагогічних умов функціонування освітніх закладів різних типів, психолого-педагогічних засад оптимального розвитку дітей у сім'ї та дошкільних навчальних закладах. У всіх дослідженнях пріоритетним є особистість дитини, обґрунтування умов її розвитку [4].

Мета статті – розкрити важливі теоретико-практичні аспекти процесу соціальної адаптації особистості та особливості розвитку дитини старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», у Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні пріоритет надається розвиненій особистості, її життєвому самовизначенню, виокремлюється як мета виховання самореалізація особистості відповідно до її інтересів та суспільних вимог [9].

У Законі України «Про дошкільну освіту» дошкільний вік визначається як базовий етап фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини. Науковці вважають дошкільний вік відповідальним перед наступними віковими періодами розвитку особистості, сенситивним періодом для засвоєння суспільних норм, форм поведінки, розвитку адаптаційних механізмів. Дошкільний вік – це період інтенсивної соціалізації особистості, здобуття нею життєвого досвіду. Захисні механізми її психіки тільки починають формуватися, і саме від подій цього періоду життя залежить, якими вони будуть у майбутньому: продуктивними, тобто такими, що стимулюють процес розвитку і саморегуляції особистості, чи непродуктивними, що деформують картини зовнішнього світу, а також поведінку і діяльність дитини [5].

Під час дослідження ми встановили, що адаптація – одним із основних способів і умова соціалізації. Саме так її розглядав Л. Виготський, аналізуючи спосіб входження дитини в новий соціальний світ та процес формування в неї певного ставлення до суспільного оточення [1]. У свою чергу, Т. Парсонс у ролі основного механізму соціалізації визначає пристосування.

Більшість дослідників стверджують, що адаптацію можна розглядати як складник соціалізації і як її механізм. Тому розрізняється два види адаптації – психофізіологічну та соціально-психологічну, що перебувають у взаємозв'язку. При цьому, соціально-психологічна адаптація являє собою

освоєння особистістю ролі під час входження в нову соціальну ситуацію, це конкретний процес соціалізації.

Аналіз наукових робіт дає підстави стверджувати, що адаптація є лише одним із елементів соціалізації поряд з іншим, не менш важливим, – активністю особистості, її творчим вибіркоким ставленням до середовища, активним відтворенням соціального досвіду, перетворенням наявних соціальних умов і форм. Отже, соціалізація постає як єдність адаптації та активності особистості: засвоєння норм і цінностей соціального середовища відбувається у взаємозалежності і взаємозв'язку з активністю індивіда [4].

У роботах І. Печенко змодельовано змістово-організаційні засади процесу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, що дозволяє розглядати всі її складові в єдності і взаємодії. Так, запропонована модель соціалізації особистості в дошкільному дитинстві визначає три етапи: адаптаційно-орієнтаційний, конструктивно-рефлексійний, соціально-зорінтований [11].

Кожний із названих етапів підсилює новоутворення попереднього. Так, метою адаптаційно-орієнтаційного етапу стало формування спроможності дітей адекватно орієнтуватися в доступному оточенні, розвиток особистості в дошкільному дитинстві в процесі адаптації до умов соціального середовища дошкільного закладу. Метою конструктивно-рефлексійного етапу визначено розвиток активності, самостійності, відповідальності дітей, умінь рефлексійного аналізу власних дій, станів, намірів, їхньої готовності самостійно вирішувати завдання, пов'язані зі спілкуванням і взаємодією з однолітками та дорослими, формування емоційно-чуттєвого ставлення до соціального світу, орієнтації в загальнолюдських цінностях добра, краси, людяності, збагачення потенціалу соціально-особистісного розвитку. Метою соціально-зорінтованого етапу стало формування в дітей інтересу до соціуму і культури, їхніх уявлень про суспільне довкілля та своє місце в ньому, розширення кола соціальних інституцій, партнерів та однодумців дошкільного закладу для педагогічної виваженості соціалізації дітей

дошкільного віку, формування соціальної компетентності дітей, яка ґрунтується на усвідомленій участі дітей у соціально значущих ініціативах та особистісній причетності до загальних з дорослими добрих справ [11].

Сучасне розуміння соціальної адаптації знаходимо у роботах С. Гончаренка, котрий трактує соціальну адаптацію як процес або результат процесу, що передбачає гармонійне, з погляду індивідуальних прагнень людини, задоволення її потреб, створення умов для її здорового щасливого життя в суспільстві, тобто соціальну адаптацію учений розуміє як процес переходу з одного стану в інший та як результат цього процесу [2]. Водночас словник-довідник під редакцією Т. Алексеєнко пропонує визначення соціальної адаптації як «процесу пристосування до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків, прийняття норм і цінностей середовища» [13]. На думку Т. Кравченко, адаптація в соціумі є засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства в цілому і досвіду конкретного середовища, до якого людина належить. Соціальна адаптація – специфічна форма соціальної активності, пов'язана зі входженням та приведенням об'єкта та суб'єкта особливості особистості у відповідність до нових соціальних умов [8].

Соціальну адаптацію як специфічну адаптивну діяльність особистості, зумовлену змінами соціальної дійсності й спрямовану на оптимізацію її взаємодії з оточуючим середовищем у відповідь на появу в ньому новизни визначає О. Кононко. Продовжуючи таку думку, учена адаптацію дитини тлумачить як інтегрований показник її здатності адекватно сприймати навколишню дійсність, ставитися до людей, подій, вчинків, спілкування, регулювати поведінку відповідно до прийнятних норм, правил взаємодії [6].

Саме визначення соціальної адаптації дошкільників, запропоноване О. Кононко, є конструктивним для нашого дослідження.

Переконливими, на нашу думку, є й визначені авторкою труднощі адаптації старших дошкільників. Так, у своїх дослідженнях О. Кононко складності адаптації дітей старшого дошкільного віку пояснює наявністю

стійких стереотипів поведінки, негативного соціального досвіду, що не завжди узгоджується з вимогами соціуму. Найпоширенішими проявами дезадаптації названі: відсутність позитивної установки на відвідування дитячого садка, несформованість предметно-практичної діяльності (спілкування, ігрової діяльності тощо), підвищена хворобливість, загальна загальмованість, різка зміна настрою, часті вибухи роздратування і гніву, високий ступінь замкненості, неадекватна самооцінка, стан тривоги, асоціальні форми поведінки, схильність до руйнівних дій, гіперактивність, необізнаність із конструктивними формами спілкування тощо [7, с. 190-191].

О. Кононко виділяє такі типові реакції дошкільника на нові умови життя: розлади настрою і соціальної поведінки, головні болі, розлади системи травлення. Ще одним симптомом невдалої соціальної адаптації є підвищення активності дитини, тобто її гіперактивність. Дитина не в змозі поводитись спокійно, постійно схоплюється з-за столу під час їжі, метушиться, прагне переміщуватись по групі. У неї досить обмежена увага, їй важко зосередитись на чомусь тривалий час, вона легко відволікається на будь-який подразник.

Практика переконливо свідчить, що такі порушення рухової поведінки і нездатність концентрувати увагу, як правило негативно позначаються на спілкуванні з однолітками. Такі діти виявляють агресивність, загальну деструктивність поведінки, нездатність до розумової зосередженості, емоційну неадекватність.

У процесі дослідження нами з'ясовано, що причиною неефективної адаптації може бути замкненість дітей. Вона характеризується відсутністю комунікативності, мовчазністю, бажанням гратись на самоті. Ці якості розвиваються на основі сором'язливості, у ситуації, коли дитина стає членом якогось нового колективу та важко адаптується до нових умов.

Аналіз науково-педагогічної літератури із цієї проблеми засвідчує, що адаптація старших дошкільників має специфічні особливості: усвідомлення значущості нового періоду життя, нової соціальної ролі «Я-дошкільник», розуміння емоцій, переживань як власних, так і інших людей, потреба в

соціальних контактах, орієнтація в нових умовах, адекватна поведінка. Проте гальмують процес пристосування незадоволеність відвідуванням дошкільного закладу, некомпетентність у сфері міжособистісних взаємин, обмеженість ігрового та соціального досвіду, сформованість предметно-практичної діяльності, необхідність корекції або ламання стереотипу поведінки, виробленого за попередній період життя (Л. Дзюбка, В. Кузьменко, В. Поліщук та ін.) [3].

На основі аналізу теоретичних джерел ми стверджуємо, що соціальна адаптація дітей дошкільного віку до умов нового соціального середовища має багатофункціональний характер. По-перше, адаптація – засіб оптимізації відносин дитини з відносно широким соціальним довкіллям, у якому з'являється дитяче співтовариство та спілкування в системі дитина-дитина, дитина-педагог. По-друге, через адаптацію відбувається формування соціальної сутності дитини. По-третє, соціальна адаптація – це дієва складник певної успішної соціалізації дитини в суспільстві. За таких підходів саме дошкільні навчальні заклади стають тією інституцією, яка компенсує недоліки сімейного виховання та забезпечує соціальний розвиток дитини як одного з головних напрямів особистісного її становлення [10].

Висновки. Отож, соціальна адаптація триває впродовж усього людського життя, тобто є безперервним процесом, оскільки зміни, що відбуваються в суспільстві, розвиток соціальної дійсності завжди потребують адаптації людини до них. Набуття соціального досвіду дітьми передбачає їх залучення до соціальної дійсності, окремі сфери якої стають сьогодні для них усе більш доступними. Життєвий та соціальний досвід особистості, крім спеціально організованих надбань, містить і певні пізнавально-практичні надбання, які вона самостійно набуває в різних життєвих ситуаціях.

Отже, для ефективної соціальної адаптації дошкільник має оволодіти системою таких складників соціальної адаптації, як усвідомлення соціальної ролі «Я-дошкільник», розуміння нового періоду свого життя, уміння прилаштовуватися до життя в дошкільному закладі, особистісна активність у

встановленні гармонійних зв'язків із соціальним оточенням, дотримання норм, правил групи, що потребує вміння поводитися відповідно до вимог, обстоювати власні думки, позицію. Звідси ефективність процесу соціальної адаптації старших дошкільників залежить від багатьох чинників, а саме: психологічних, фізіологічних особливостей дошкільника, типу темпераменту, конкретного характеру, сімейного виховання, умов, що створені в дитячому саду. Від ефективної соціальної адаптації дошкільника залежить його успішний соціально-особистісний розвиток в наступні періоди життя.

Джерела та література

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский ; под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика – Пресс, 1996. – 563 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Захарова Н. М. Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності : дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.08 / Н. М. Захарова. – Бердянськ, 2007. – 245 с.
4. Кагарлицька О. Соціальна адаптація дітей дошкільного віку засобами ігрової діяльності // Вісн. ін.-ту розвитку дитини : зб. наук. пр. – 2010. – № 7. – С. 14-21.
5. Колесіна Т. Є. Особливості виховання дітей старшого дошкільного віку, схильних до негативних проявів у поведінці : дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.01 – К., 1997. – 172 с.
6. Кононко О. Л. – Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. – 1999. – № 5. – С. 3-6.
7. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с.
8. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості і соціальне середовище / Т. В. Кравченко // Теоретико-методологічні проблеми дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К. : [б. в.], 2006 – Вип. 9. – Кн. 2. – С. 23–29.

9. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2004. – № 4(5). – С. 6-31.
10. Печенко І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві у просторі дитячої субкультури // зб. наук. пр. Полт. держ. ун-ту ім. Н. В. Короленка. Сер. : Педагогічні науки. – Полтава :[б. в.], 2005 – Вип. 6 (45).
11. Печенко І. П. Теоритичні позиції побудови експериментальної моделі соціалізації особистості в дошкільному дитинстві / І. П. Печенко // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2008. –№ 1. – С. 9-17.
12. Пихтіна Н. П. Особливості виникнення негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених несприятливою адаптацією до ДНЗ / Наук. зап. НДУ ім.. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. – № 4. – С. 71.
13. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.